

УДК 336.226.331

Хлебнікова І.І.

*старший викладач кафедри податкової і митної справи
Національного університету державної податкової служби України***ВПЛИВ СПЕЦИФІЧНОГО АКЦИЗУ НА ПАРАМЕТРИ РОЗВИТКУ РИНКІВ
АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ ТА ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ****INFLUENCE OF SPECIFIC EXCISE TAX ON PARAMETERS OF THE MARKET
OF ALCOHOLIC BEVERAGES AND TOBACCO PRODUCTS IN UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті проаналізовано вплив акцизного оподаткування на параметри економічного та соціального розвитку ринків алкогольних напоїв та тютюнових виробів в Україні. Запропоновано напрями реалізації акцизної політики щодо попередження шкідливих наслідків зловживання алкоголем та паління.

Ключові слова: акцизний податок, акцизне оподаткування, адвалорний акциз, специфічний акциз, мінімальний акцизний податок, акцизне навантаження, алкогольні напої, тютюнові вироби.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализировано влияние акцизного налогообложения на параметры экономического и социального развития рынков алкогольных напитков и табачных изделий в Украине. Предложены направления реализации акцизной политики по предупреждению вредных последствий злоупотребления алкоголем и курения.

Ключевые слова: акцизный налог, акцизное налогообложение, адвалорный акциз, специфический акциз, минимальный акцизный налог, акцизная нагрузка, алкогольные напитки, табачные изделия.

ANNOTATION

The article analyzes the impact of the excise tax on the parameters of economic and social development of the market of alcoholic beverages and tobacco products in Ukraine. Directions implementation of excise policy for the prevention of the harmful effects of alcohol abuse and smoking.

Keywords: excise tax, ad valorem excise tax, the specific excise tax, the minimum excise tax, excise burden, alcoholic beverages, tobacco products.

Постановка проблеми. Формулювання підходів до визначення принципів та методів державного регулювання і вибору ефективної акцизної політики базується на вивченні сучасного стану розвитку окремих сегментів ринку підакцизних товарів, зокрема, алкогольної та тютюнової продукції. Це пов'язано з тим, що надходження від оподаткування зазначених товарів складають основну частину надходжень внутрішнього специфічного акцизу.

Специфічний акциз традиційно виконує дві функції – фіскальну та регулюючу. В числі останньої акцизний податок, як один із важливих елементів політики ціноутворення в алкогольній та тютюновій галузі, виступає інструментом обмеження надмірного споживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Однак стрімке підвищення ставок акцизного податку при одночасному проведенні заходів щодо обмеження споживання зазначеної продукції призводять до зменшення бази оподаткування за рахунок скорочення обсягів спо-

живання легальної продукції і, як наслідок, погіршення адміністрування акцизного податку до бюджету.

На наш погляд, розглядати акциз на алкогольну та тютюнову продукцію лише як один із пріоритетних джерел поповнення бюджету неприпустимо. Тим більш що акцизне оподаткування даних видів товарів як метод державного регулювання направлено на вирішення проблем, пов'язаних з споживанням алкоголю та тютюну, активно застосовується та широко досліджується в розвинутих країнах світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове вирішення проблем оптимізації акцизного оподаткування та дослідження фіскальних і регулюючих ефектів специфічного акцизу знайшли своє відображення у дослідженнях В. Андрущенка, О. Василика, О. Данілова, А. Дриги, В. Коротуна, А. Крисоватого, І. Лютого, В. Мельника, А. Соколовської, І. Якушика та ін. Проте питання регулюючого впливу акцизного оподаткування на вирішення соціальних проблем споживання алкоголю та тютюнокуріння залишаються дискусійними і потребують подальшого теоретичного дослідження.

Мета статті полягає у визначенні фіскального та соціально-регулятивного потенціалу акцизного оподаткування ринку алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акцизний податок залишається значимим як з суто фіскального боку, так і під кутом зору соціально-економічного регулювання та впливу на структуру споживання. Крім власне фіскального інтересу, особливо важливо, що він задовольняє специфічні потреби суспільства щодо нейтралізації негативних зовнішніх ефектів від споживання шкідливих у соціальному, моральному і екологічному сенсі товарів. У зв'язку з цим використання акцизних доходів в ідеальному варіанті повинно було б носити суворо цільовий характер: на відшкодування фізичних та психологічних втрат, зумовлених споживанням підакцизних товарів. Поки що податкова політика не забезпечує в повній мірі цього вкрай необхідного в сучасному, як ми бачимо, розбещеному ідеалу [1, с. 171–172].

Розглядаючи фіскальну ефективність специфічного акцизу в Україні, необхідно відмітити,

що основним джерелом його податкових надходжень, яке мало схильність до зростання навіть в умовах фінансово-економічної кризи, є акцизний податок від виробників алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Алкогольні напої та тютюнові вироби відносять до товарів, які користуються популярністю у споживачів незалежно від їх ціни, однак несуть шкоду здоров'ю. Саме тому оподаткування цієї галузі є досить привабливим як з точки зору наповнення державного бюджету, так і для досягнення цілого ряду соціальних ефектів. Крім того, підвищення ефективності державної політики у сфері регулювання акцизного податку є важливим резервом у збільшенні доходів державного бюджету та, як наслідок, підвищення соціальних стандартів населення.

Найвні світові практики дозволяють стверджувати, що специфічний акциз на алкогольні напої та тютюнові вироби покликаний змусити громадян врахувати ті негативні зовнішні ефекти, які виникають при споживанні цієї продукції. В даному випадку високі ставки акцизного податку обумовлюються соціальними та медичними витратами, пов'язаними із алкоголізмом та шкодою для здоров'я від паління тютюну.

Проте підвищення ставок акцизу не завжди є ефективним засобом обмеження споживання продуктів, які викликають стійку залежність. Наприклад, дослідження ринку тютюнової та алкогольної продукції вказують на нееластичний характер попиту на цю продукцію серед дорослого населення, яке набуло стійкої залежності від тютюну. В даному випадку швидше відбувається ефект заміни, тобто перехід споживачів від однієї категорії тютюнових виробів до інших, більш дешевих (чим дешевші сигарети, тим гірший тютюн, папір і фільтр, які використовуються у їх виробництві) [2, с. 278].

Дослідження ринку тютюну в країнах з розвиненими економіками показали, що еластичність попиту підлітків на сигарети в деяких випадках перевищує одиницю. Це означає, що високі ставки акцизів сприяють істотному зменшенню обсягів споживання тютюнових виробів серед молоді. Якщо тютюновий акциз буде підтримуватися на високому рівні протягом тривалого періоду часу, то більш високі ціни можуть викликати зниження попиту на сигарети і здійснювати довготривалий вплив на сукупне споживання тютюнових виробів [3].

У цьому зв'язку теоретична і практична проблема полягає в тому, що як ціна, так і обсяг продажу залежать від ставок акцизів. Тобто якість прогнозування надходжень до бюджету залежить від реакції ринку.

Ринок тютюнових виробів та їх виробництво в Україні належать до найбільших в Європі. Обсяги виробництва тютюнових виробів в Україні впродовж 2004–2008 рр. мали стійку тенденцію до зростання – з 109,5 млрд. шт. в 2004 р. до 129,8 млрд. шт. в 2008 р. Саме цей

період характеризувався невисокими ставками акцизу з мінімальними обмеженнями паління в громадських місцях та реклами тютюнових виробів.

З початком економічної та фінансової криз 2008 р., а також внаслідок реалізації активної державної акцизної політики офіційне виробництво тютюнових виробів почало зменшуватись. Зокрема, у 2009 р. – на 11,7%, у 2010 р. – на 10,1%, у 2011 р. – на 7,1%, у 2012 р. – на 1,7%, у 2013 р. – на 7,9%, що основним чином було пов'язано саме із суттєвим підвищенням ставок акцизного податку на тютюнові вироби з метою обмеження їх вживання населенням країни та збільшення бюджетних доходів (рис. 1).

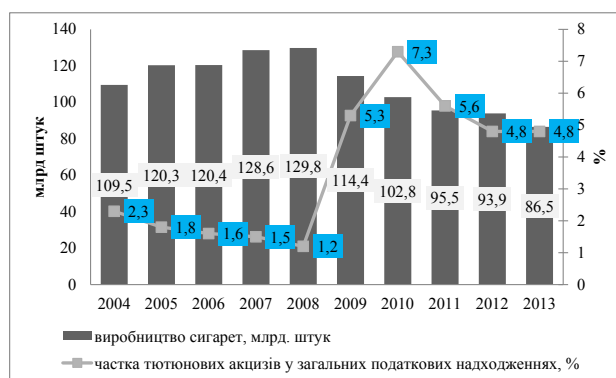

Рис. 1. Виробництво сигарет та частка тютюнових акцизів в податкових надходженнях Зведеного бюджету України в 2004–2013 рр.

Джерело: побудовано з використанням даних Державної казначейської служби України

Рис. 2. Частка тютюнової продукції у сукупних надходженнях акцизного податку з вітчизняних товарів і абсолютне значення мобілізації акцизу з тютюнових виробів в 2008–2013 рр.

Джерело: побудовано з використанням даних Державної казначейської служби України

Приведені на рис. 1 дані вказують на те, що внаслідок значного зростання ставок акцизного податку на тютюнову продукцію з 2009 р. фіскальна ефективність акцизного податку з тютюнових виробів збільшилася з 1,2% від загальних податкових надходжень в 2008 р. до 5,3% в 2009 р., причому в 2010 р. вказаний показник досяг рівня в 7,3%. Відповідно, і сумарний

акцизний податок з тютюнової продукції, виражений у грошовому вимірі, має стійку тенденцію до зростання з року в рік (рис. 2).

Акцизи на тютюн склали майже 50% усіх акцизних надходжень та більше 60% акцизів на товари внутрішнього виробництва. Протягом вказаного періоду за п'ять років бюджет отримав 27,7 млрд. грн. додаткових надходжень акцизного податку (у середньому 5,5 млрд. грн. додаткових податкових надходжень на рік) [4]. Це пояснюється в першу чергу постійним зростанням специфічної складової акцизного податку, а також зростанням бази оподаткування. В той же час, зміни адвалорної складової акцизного податку протягом 2008–2013 рр. мала різноспрямований характер (рис. 3).

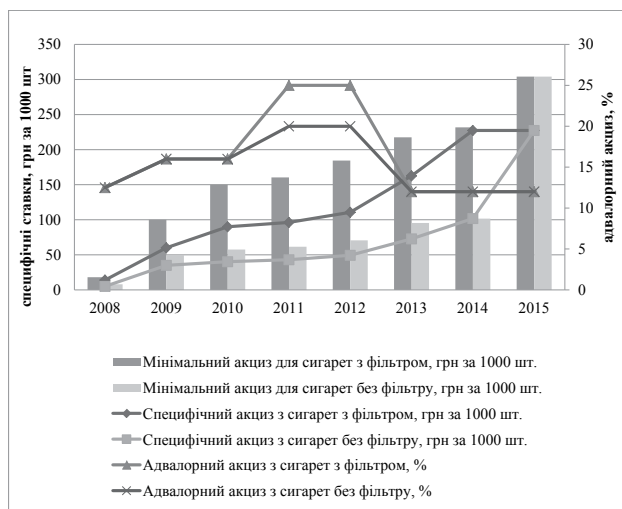

Рис. 3. Динаміка зміни ставок акцизного податку та мінімального податкового зобов'язання для тютюнових виробів в 2008–2015 рр.

Необхідно відмітити, що з 2008 р. і до сьогодні спостерігається тенденція стрімкого збільшення ставок акцизного податку на тютюнову продукцію. Зокрема, з 2008 по 2015 р. мінімальне акцизне податкове зобов'язання для сигарет з фільтром було збільшено у 16,9 рази – з 18 грн. до 304,1 грн. за тис. шт. Тобто мінімальний розмір акцизу, який сплачується з однієї пачки сигарет, досяг рівня в 6,08 грн. Адвалорний акциз лише незначним чином підвищує загальний рівень акцизу, наприклад, для сигарет Marlboro 19,5 грн. за пачку акциз складає 6,50 грн., що лише на 7% вище мінімального акцизу. Тобто наразі Україна фактично застосовує модель простого податку, яка не призводить до зростання цінового розриву між дорогими і дешевими марками сигарет.

До 2015 р. в Україні практикувалося застосування різних ставок податку на сигарети з фільтром і без фільтру. Діючий рівень фіксованих ставок відрізнявся в 2,5 рази. Тим часом у країнах ЄС, згідно Директиви Ради ЄС 2011/64 від 21 червня 2011 р. про структуру та ставки акцизного податку на тютюнові вироби промислового виробництва, сигарети з фільтром

і без фільтра оподатковуються за однаковими ставками. При цьому різниця між найдорожчими та найдешевшими сигаретами в Європі становить не більше 1,5–4 рази. З 2015 р. в Україні також було вирішено внести зміни до застосовуваного вітчизняного механізму акцизного оподаткування шляхом приведення ставок податку та розміру мінімального податкового зобов'язання до єдиного рівня.

Однотимчасне збільшення специфічної складової акцизу та зменшення адвалорної відповідає світовим тенденціям оподаткування тютюнових виробів. Це можна пояснити тим, що специфічна і адвалорна ставки акцизного податку мають різну дію на ціни, прибуток, податкові надходження, якість товару, його різноманітність, методи адміністрування і розподіл доходу.

За даними Українського інституту стратегічних досліджень МОЗ, кількість курців серед населення України в 2013 р. порівняно з 2012 р. скоротилася на 3% (з 8,3 до 8,1 млн. осіб). Загалом протягом 2008–2013 рр. кількість курців скоротилася з 10,1 до 8,1 млн. осіб, або на 20% (рис. 4). Таке зменшення переважно відбулося за рахунок зменшення споживання тютюнових виробів особами у віці 14–29 років – з 23,0% до 20,4%.

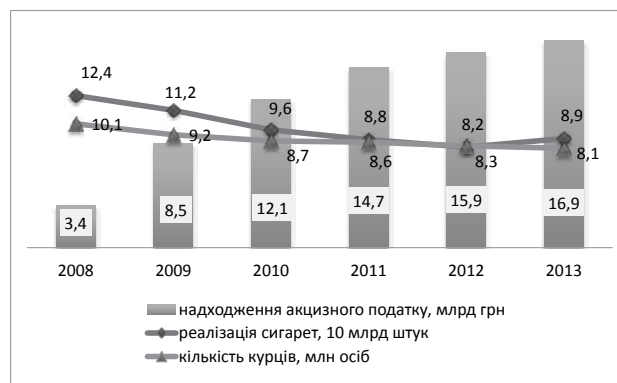

Рис. 4. Динаміка надходжень до бюджету акцизного податку з тютюнових виробів, їх реалізації та кількості курців в Україні протягом 2008–2013 рр.

Джерело: побудовано з використанням даних Державної казначейської служби України та оперативної інформації Українського інституту стратегічних досліджень МОЗ

Скорочення поширеності та інтенсивності тютюнопаління в 2013 р., на думку експертів МОЗ, стало результатом підвищення ставок акцизного податку та запровадження наприкінці 2012 р. законодавчих норм щодо заборони тютюнової реклами, появи на пачках сигарет попереджень, звільнення ресторанів та інших громадських місць від тютюнового диму.

Оскільки саме підняття податків є одним найбільш ефективних інструментів зменшення споживання тютюну та поширеності куріння, ВООЗ рекомендує зростання ставок акцизу принаймні до рівня 70% від роздріб-

ної ціни, що, в свою чергу, призведе до скорочення загального рівня куріння та упередження куріння серед молоді.

Безпосередній результат підвищення податків на тютюнові вироби значною мірою залежить від способу оподаткування. Справа в тому, що при встановленні податкових ставок на сигарети слід враховувати місцеву специфіку, включаючи рівень оподаткування в сусідніх країнах і саму структуру акцизного податку.

Зазначимо, що низький порівняно з країнами ЄС абсолютний рівень акцизного податку на тютюнову продукцію в Україні пояснюється основним чином обмеженою базою оподаткування. Роздрібна ціна реалізації сигарет в Україні є значно нижчою у порівнянні з країнами ЄС, що пояснюється фундаментальною причиною, а саме значно нижчим рівнем доходу на душу населення в Україні порівняно з країнами ЄС.

Отже, різке підвищення ставок акцизного податку до необхідного рівня в Україні може призвести до негативних наслідків та збільшення контрабанди сигарет. Схожий досвід вже мають країни – нові члени ЄС, які нещодавно подолали етап гармонізації. Такі країни вдалися до різкого та економічно необґрунтованого підвищення ставок акцизного податку на тютюнові вироби, що призвело до відповідного зростання рівня споживання нелегальної продукції [4].

Україна теж має досвід різкого підвищення ставок акцизного податку. Зокрема, протягом 2008–2011 рр. в умовах реалізації антикризової політики та виконання умов конвенції ВООЗ відбулося етапне підвищення рівня оподаткування тютюнових виробів, що, відповідно, дозволило значно наростити надходження акцизного податку до бюджету, проте призвело і до негативних наслідків. В результаті різкого зростання цін купівельна спроможність споживачів знизилась, і вони були змушені шукати більш дешеві низькоякісні товари. Це сформувало додатковий попит на контрабандну продукцію. Нелегальне ввезення тютюнових виробів на вітчизняний ринок в основному здійснювалось з території сусідніх держав: Росії, Білорусії та Молдови, що було зумовлено диспаритетом цін на тютюнову продукцію в Україні та в державах-сусідах, а також можливістю практично безперешкодно перетину українського кордону з території цих держав [5].

Статистика показує, що, незважаючи на нееластичність підакцизних товарів за ціною, підняття податків дійсно стимулює зменшення споживання шкідливих продуктів. Зокрема, для випадку з Україною підтвердженням цієї тези слугує факт скорочення на третину виробництва тютюнових виробів протягом 2008–2013 рр. Проте скорочення виробництва дає неповну картину про споживчий ринок тютюнової продукції, адже не враховує контрабандні потоки. Однак навіть з урахуванням зазначених особливостей, споживання тютюнових виробів

дійсно зменшилося. Підвищення акцизів та інші заходи контролю над ринком тютюнової продукції, які проводилися в Україні останніми роками, дозволили як зменшити кількість курців, так і збільшити середню тривалість життя в Україні.

Зазначимо, що алкогольні напої та тютюнові вироби, як товари ірраціонального попиту, мають декілька схожих особливостей та характеристик, а також виступають об'єктом спільного впливу заходів протидіючого маркетингу. Досвід багатьох країн свідчить, що є пряма залежність між споживанням тютюну та алкоголю. Важливим стримуючим заходом може бути висока ціна за рахунок підвищення ставок акцизного податку, обмеження продажів (час, місце), політика заборони паління в громадських місцях, кафе та ресторанах, повна заборона самогоноваріння, обмеження місць споживання алкоголю тощо [6].

У спільному документі, підготовленому ще в 2011 р. Світовим економічним форумом та ВООЗ, визначено, що однією з основних стратегій, здатних зменшити шкоду, яку завдає споживання алкоголю та тютюну, є стратегія обмеження економічної доступності зазначених товарів шляхом підвищення податків і цін.

Досвід України переконливо доводить дієвість такої стратегії. У 2005–2008 рр., за даними Державної служби статистики, від зазначених чотирьох прямо пов'язаних зі вживанням алкоголю причин (розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю; алкогольна кардіоміопатія, випадкові отруєння та дія алкоголю, алкогольна хвороба печінки) щорічно помирало більше 24 тис. людей. Починаючи з 2009 р. кількість таких смертей поступово зменшувалася і в 2011 р. скоротилася до 11752. Аналогічні тенденції мали показники смертності від непрям пов'язаних із вживанням алкоголю причин, таких як нещасні випадки, ДТП, пневмонія, туберкульоз, хвороби печінки тощо. Однією з основних причин такого скорочення смертності стало зменшення економічної доступності алкоголю завдяки збільшенню більш ніж на 100 % акцизів на алкогольні напої в 2009–2011 рр.

Для оцінки позитивних результатів і негативних наслідків від споживання алкоголю проаналізуємо динаміку розвитку ринку алкогольних напоїв в Україні. Так, протягом 2008–2013 рр. серед алкогольних напоїв найбільше вироблялося пива, на другому місці – горілка та лікєро-горілчані вироби, на третьому – вино-матеріали та вина виноградні.

Зміщення структури споживання алкогольних напоїв в Україні в сторону більш міцних алкогольних напоїв відбувається у зв'язку із невизначеністю державної політики в питанні обігу і регулювання виробництва алкогольної продукції та існуючого пріоритету економічних інтересів у збиток охороні здоров'я населення України.

Як вже зазначалося, у розвинутих країнах світу цінову політику використовують для запобігання надмірному вживанню алкоголю та з метою скорочення вживання алкоголю неповолітніми. Завдання цінової політики полягає в зміні структури споживання населенням алкогольної продукції за рахунок зменшення частки споживання міцних спиртних напоїв при одночасному зниженні загального рівня споживання чистого алкоголю в перерахунку на абсолютний спирт [7].

Незважаючи на скорочення обсягу вживання алкоголю в Україні, завдяки поступовому збільшенню ставок акцизного податку на окремі види алкогольної продукції надходження акцизного податку з алкогольних напоїв у 2008–2013 рр. зросли з 4,8 млрд. грн. до 8,0 млрд. грн. (рис. 5), тобто на фоні загального падіння вітчизняного виробництва та реалізації окремих видів алкогольної продукції галузь відобразила зростання надходжень акцизного податку до бюджету країни.

Рис. 5. Динаміка надходжень до бюджету акцизного податку з алкогольних напоїв та їх реалізації в Україні протягом 2008–2013 рр.

Джерело: побудовано з використанням даних Державної казначейської служби України

Поряд з скороченням обсягу виробництва у фізичному вимірі показники роздрібного товарообороту алкогольних напоїв в 2008–2013 рр. мали тенденцію до збільшення (табл. 1).

Основними чинниками, які спричиняють такі зміни на ринку алкогольної продукції, залишаються підвищення ставок акцизного податку та збільшення рівня мінімальних цін на алкогольні напої. Так, протягом 2012–2014 рр. середня роздрібна ціна на горілку зросла на 31,7%, зокрема, у листопаді проти червня – на 21,4% – до 85,18 грн. за 1 л внаслідок підвищення з 1 березня 2014 р. ставки акцизного податку на 14,0%, а з 1 липня ще на 25,0% – до 70,53 грн. за 1 л 100% спирту. При цьому мінімальна роздрібна ціна на горілку була збільшена на 15,9% – до 69,8 грн. за 1 л, а з 1 серпня ще на 14,3% – до 79,8 грн. за 1 л [8].

Таким чином, оподаткування специфічним акцизом алкогольних напоїв дозволяє формувати досить стабільні податкові надходження навіть не дивлячись на скорочення загального рівня їх споживання. Однак слід все ж зважати, що надмірне зростання ставок податку залишається одним з основних чинників тінізації ринку алкогольних напоїв і, як наслідок, – недоотримання податкових надходжень до бюджету.

Відповідно, акцизна політика у сфері оподаткування алкогольних напоїв повинна реалізовуватися у поєднанні зі здійсненням державних, регіональних, місцевих заходів у сфері громадського здоров'я, зокрема, в частині зменшення масштабів зловживання алкогольною продукцією та профілактиці алкоголізму.

Висновки. В цілому приведені вище показники дозволяють стверджувати, що підвищення рівня специфічного акцизного оподаткування є ефективним інструментом як наповнення бюджету, так і зниження рівня споживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Таблиця 1

Динаміка роздрібного товарообороту окремих видів алкогольної продукції в Україні протягом 2008–2013 рр.

Назва продукції	Роздрібний товарооборот, млн. грн.						Середньорічний темп зростання товарообороту, %	Середньорічний абсолютний приріст товарообороту 2013/2008, млн. грн.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013		
Алкогольні напої, усього	15799	17236	19502	23408	25995	27751	111,9	2390,4
Горілка та вироби лікєро-горілочні	6160	6636	7573	9350	9940	10358	111,0	839,6
Напої слабоалкогольні	773	788	858	1026	1224	1331	111,5	111,6
Вина	2596	2997	3186	3578	3877	4087	109,5	298,2
Коньяк	1733	1841	2157	2671	2890	3302	113,8	313,8
Вина ігристі (шампанське)	1049	1180	1285	1500	1686	1830	111,8	156,2
Пиво	3488	3794	4443	5283	6378	6843	114,4	671

Джерело: побудовано з використанням даних Державної служби статистики України

Проте в умовах необхідності реалізації структурних перетворень в національній економіці та поглиблення співпраці з ЄС існує нагальна необхідність удосконалення державної політики у галузі регулювання акцизного оподаткування.

Напрямами діяльності та механізмами реалізації акцизної політики щодо попередження шкідливих наслідків зловживання алкогольними напоями та тютюновими виробами можуть бути наступні:

- зростання ставок оподаткування тютюнових виробів до 70% їх роздрібною ціною шляхом підвищення акцизного податку з метою досягнення рівня оподаткування, рекомендованого ЄС;

- підвищення специфічної складової акцизного податку на тютюнові вироби з огляду на отримання максимальних регулюючих ефектів щодо охорони здоров'я;

- створення прогресивної системи оподаткування алкогольних напоїв із врахуванням їх міцності;

- вирівнювання доступності різних видів алкогольних напоїв (зокрема, натурального вина, пива, сидру, які виготовляють без додавання спирту) з урахуванням доходів населення;

- заборона прямого або побічного стимулювання продажу алкогольних напоїв за цінами, меншими за собівартість, а також за цінами, нижчими від мінімальних, встановлених урядом;

- встановлення подвоєної ставки акцизу на ненатуральні слабоалкогольні напої у перерахунку на кількість одиниць спирту;

- припинення практики будь-якого субсидування для економічних суб'єктів, що займаються виробництвом та торгівлею алкогольними напоями;

- інвестування частки бюджетних надходжень від акцизного податку на алкогольні напої та тютюнові вироби у програми, направлені на попередження та припинення паління тютюну і алкоголізму, а також на фінансування заходів по охороні здоров'я;

- оплату соціально орієнтованих інформаційних програм та соціальної реклами стосовно переваг здорового способу життя і безпеки

алкоголізації та надмірного вживання тютюну населення здійснювати за рахунок витрат підприємств та організацій, а не з їхнього прибутку;

- посилення державного контролю за виробництвом та обігом алкогольних напоїв та тютюнових виробів і збільшення покарання за вчинення контрабандних злочинів.

Отримані дані можуть бути використанні у подальших дослідженнях з метою більш детального аналізу акцизного оподаткування алкогольних напоїв та тютюнових виробів та розробки прогнозів щодо розвитку ринку відповідної продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адміністрування як фактор фіскальної та регуляторної ефективності оподаткування: [монографія] / Авт. кол., за заг. ред. д. е. н., проф. В.Л. Андрущенко. – Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2014. – 332 с.
2. Соколовська А.М. Основи теорії податків : [навч. посіб.] / А.М. Соколовська. – К. : Кондор, 2010. – 326 с.
3. Пособие по налоговой политике / Под ред. П. Шома. – Вашингтон, округ Колумбия: Отдел налоговой политики, Управление по бюджетным вопросам, Международный Валютный Фонд, 1995. – XII. – 387 с.
4. Боярчук Д. Скільки коштують сигарети, або Акцизний «ефект кобри» / Д. Боярчук // Центр соціально-економічних досліджень. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.costua.com.
5. Наповнення бюджету шляхом вдосконалення акцизної політики в Україні // Аудиторська компанія HLB Ukraine. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.hlb.com.ua.
6. Налогообложение алкогольных напитков // Международный центр алкогольной политики. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icap.org/LinkClick.aspx?fileticket=mTZsod14s%2FU%3D&tabid=243>.
7. Соколов И.А. Исследование акцизной нагрузки на отдельные категории алкогольных продуктов (вино, пиво, крепкий алкоголь) в разных странах мира / И.А. Соколов // Институт экономической политики им. Е. Т. Гайдара. – 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.iep.ru/files/text/other/projects/pivovar_2013.pdf.
8. Ринок спирту та алкогольних напоїв (аналітика Міністерства економіки) // Економічна правда. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eimg.pravda.com/files/7/f/7fa0f81-----pdf>.